

DOCUMENT DE CONCLUSIONS DE LES JORNADES SOBRE ELS 20 ANYS DE LA RESERVA DE BIOSFERA DE MENORCA,

celebrades a Can Victori, Maó, del 18 al 22 de novembre 2013

Antecedents i premisses

Les Jornades de l'IME sobre els 20 anys de la Reserva de Biosfera (RB) de Menorca representen una fita més en l'**esforç periòdic d'avaluació i reflexió** que, aproximadament cada cinc anys, ha portat a terme aquesta institució científica després de la declaració de 1993. Durant cinc dies s'han presentat i debatut 37 comunicacions i una conferència inaugural, que han desgranat molts aspectes diferents de l'estat de la Reserva de Biosfera en complir els seus 20 anys i les perspectives d'aquest projecte en el futur més immediat.

Es tracta d'unes **jornades de caràcter científicotècnic**, i en cada una de les ocasions (incloses les Jornades del Llatzeret de 1989, sobre Conservació i Desenvolupament, que van donar inici al procés de preparació de la candidatura de Menorca davant el programa MAB de la UNESCO) s'han publicat posteriorment les comunicacions d'aquells experts que han estat cridats a fer la seva anàlisi de la qüestió. Aquestes aportacions, sumades, ens donen una **visió polièdrica de la Reserva de Biosfera**, en lògica consonància amb la complexitat del cas que estudiem, la sostenibilitat a Menorca, una realitat formada per les diverses cares i les moltes interrelacions de l'experiment social que suposa la recerca d'aquest gran objectiu social i ambiental.

Tanmateix, hem volgut acompanyar aquestes múltiples comunicacions, que, insistim, són la finalitat principal de les Jornades, amb una aportació de síntesi, un **document de conclusions**, que intenti donar compte dels debats que s'han produït i de les reflexions que s'han compartit al llarg de les cinc sessions de les Jornades.

Aquestes Jornades han volgut retre un **homenatge a Josep Miquel Vidal Hernández**, un dels principals artífexs del projecte de Menorca Reserva de Biosfera i que ens va deixar el 9 de gener d'aquest any, quan es compleixen 20 anys de la Declaració. En aquest sentit, les Jornades s'emmarquen absolutament dins de **la filosofia i la trajectòria del programa MaB**, a partir del qual es va inspirar el projecte de desenvolupament sostenible per a Menorca des dels anys 80, és a dir, que la conservació ha de ser la base del desenvolupament.

I la **conservació**, com a primera funció de la RB, s'ha de centrar en la **valorització del patrimoni**, entès aquest d'una forma àmplia i complexa, des dels **recursos naturals** més bàsics, que compartim amb la resta del planeta, fins als elements més locals del **patrimoni cultural** material i immaterial, i que formen part de les senyes d'identitat d'aquesta petita comunitat humana.

El **desenvolupament** del qual parlem, en tant que segona funció de la RB, ha de ser concebut com la combinació equilibrada dels **vessants econòmic, social i ambiental**, i ha de donar lloc a

normes, institucions i actuacions públiques i privades que no només mostrin el seu efecte en termes de benestar per a la població local, sinó que han de tenir una vocació d'exemplaritat i efecte demostratiu per a la resta del planeta.

La tercera funció de la RB, l'anomenada **funció logística** pel programa MaB, ha de mantenir a llarg termini algunes de les seves actuacions de més èxit a Menorca, com el seguiment que realitza l'Observatori Socioambiental de Menorca (**OBSAM**), o la mobilització de recursos a favor de la recerca científica que realitza l'**IME** amb el seu programa de beques, o l'estímul a la recerca universitària, i també les múltiples i diverses activitats d'educació ambiental de tot nivell a càrrec de moltes **entitats i institucions**, amb una voluntat creixent de coordinació de tots aquests esforços i una definitiva empena a la participació social, una de les més grans carències de la Reserva de Biosfera de Menorca, detectada ja en anteriors Jornades.

Vint anys després, cal recordar i tenir com a referència inspiradora el fructífer **context social i polític que va fer possible la declaració**: l'existència d'una comunitat científica organitzada i compromesa amb la societat, la riquesa d'unes entitats cíviques proactives i amb influència social, les sanes aspiracions dels sectors econòmics d'unes bases de negoci sòlides a llarg termini, la forta identificació de la ciutadania amb el paisatge i la cultura propis, i la capacitat de consens i lideratge de les instàncies polítiques van confluïr en un projecte il·lusionador, que encara pot tenir un llarg recorregut històric.

CONCLUSIONS

El sentir general de les 38 comunicacions posa de manifest que l'experiment de la Reserva de Biosfera de Menorca, iniciat l'any 1993, **no sembla anar pel bon camí**. Es tractava d'una aposta forta per la sostenibilitat del desenvolupament humà a l'illa, però les deliberacions de les Jornades ens porten a expressar que no s'han portat a terme suficients actuacions en el bon sentit, i ni la societat, ni les administracions, ni el sector empresarial sembla que avanci prou en la bona direcció.

La **il·lusió de cercar noves formes** per fer que la conservació i el desenvolupament convisquin equilibradament és encara present en tota la societat i en la major part dels sectors que la componen, però hem detectat importants dubtes que ens porten a demanar no només un **increment de l'interès i del compromís**, sinó un **canvi de direcció**. La gestió passiva del bon estat de les coses que les generacions actuals hem heretat no pot quedar en mans de l'atzar o dels embats dels cicles econòmics internacionals, sinó que ha de donar pas a una etapa de **gestió activa de la recerca de la sostenibilitat del model menorquí**. En cas contrari, la lenta però progressiva pèrdua de credibilitat la pot dur al fracàs.

BLOC 1

VECTORS AMBIENTALS: AIGUA, ENERGIA I RESIDUS

1. La **dependència de Menorca de l'energia fòssil** és gairebé total i l'aportació de les energies renovables és molt baixa. Mentre la capacitat de producció d'electricitat a l'illa mitjançant energies fòssils s'ha multiplicat per 5 des de l'any 2000, les **energies renovables** contribueixen avui dia amb només un 3% del total consumit. En conseqüència, la nostra contribució a les emissions de gasos d'efecte hivernacle no és solidària amb la resta del planeta i estam molt lluny de poder complir els compromisos de referència del Protocol de Kyoto. Si en aquesta qüestió Menorca no és gens exemplar, hi hem d'afegir que suposa una elevada factura econòmica, que en un context de preus del petroli creixents genera escenaris d'insostenibilitat evident.
2. Un **model de transició cap a l'autosuficiència energètica de Menorca** basat en energia de fonts renovables no ha de ser només una aposta sectorial, de solidaritat amb la resta del planeta, sinó que es pot i s'ha de valoritzar com un veritable motiu d'atractiu turístic i d'atracció d'inversions cap a múltiples activitats productives i de creació de nous llocs de treball. Anar cap a aquest model és possible a Menorca, amb les tecnologies actuals, si s'orienta cap a l'aprofitament del potencial termosolar i la biomassa, i la generació elèctrica fotovoltaica i eòlica, principalment. La generació d'algun vector energètic, com l'hidrogen, permetria superar les diferències temporals entre producció i demanda, i les necessitats d'estabilització de la xarxa.
3. La **gestió dels recursos d'aigua dolça** que s'ha fet durant els 20 anys des de la Declaració no respon a criteris de conservació. Durant els períodes de sequera, s'han perdut reserves, en quantitat i qualitat, que no s'han recuperat durant els períodes de

major pluviositat. Afortunadament, els estudis mostren que no hem creuat el punt de no retorn, però calen mesures urgents que, per altra banda, no són difícils d'implementar des de Menorca i sense que sigui excusa que la competència administrativa de gestió dels recursos hídrics no hagi estat transferida al Consell Insular. Es fa necessari la creació d'un **consorci insular d'aigua** on hi prenguin part tots els ajuntaments i el Consell.

4. En la **gestió dels residus** a Menorca, s'han fet avenços significatius. Tot i que la generació de residus segueix tendències al descens, trobam encara valors molt elevats de generació per càpita superiors a les mitjanes espanyola i europees. Hi ha molt marge per millorar la recollida selectiva i el grau de reciclatge global del sistema (actualment del 36%), si ens atenem a les xifres d'altres països i a l'objectiu europeu d'arribar al 50% a l'any 2020.
5. Les urbanitzacions litorals resulten poc sostenibles en l'ús de l'aigua i l'energia, i, també, en la separació de residus. Aquesta situació és especialment acusada en zones residencials de cases aïllades amb jardí, on els consums solen ser molt superiors a la mitjana insular. En aquest sentit, es proposa engegar una iniciativa de conscienciació, recolzament tècnic i gestió de "**Nuclis turístics cap a la sostenibilitat**".
6. La **població a Menorca** ha seguit una corba de creixement evident durant els darrers 20 anys, que només s'ha desaccelerat amb la crisi actual. Açò suposa un augment de la pressió humana global sobre els recursos, que es manifesta en moltes altres pressions més específiques. Des d'un punt de vista general, és lamentable que s'observi aquesta correspondència entre creixement econòmic i pressió humana, contradictòria amb la sostenibilitat: cal invertir aquesta lògica.
7. El nombre de **vehicles privats** ha seguit la tònica de la població i no s'ha complementat amb un suficient desenvolupament del transport col·lectiu. Tot i açò, la cobertura del **transport públic** és bona, però la freqüència és discutible, si no clarament insuficient, i presenta una gran estacionalitat. Les mesures que es poden emprendre en aquest sentit són fàcils i estan a l'abast dels agents de Menorca.
8. La implementació del **vehicle elèctric** és realment factible per les dimensions de l'illa. S'hauria de començar amb el transport públic, amb la possibilitat de basar-se en energia minieòlica i solar d'autogeneració. En un futur, es podria pensar a establir una xarxa d'"electrolineres" que generin i disposin les càrregues per als vehicles particulars.
9. Les activitats de **producció i comercialització alimentària** són molt dependents de l'exterior i de l'agroindústria: han proliferat les grans superfícies i les marques alimentàries multinacionals dominen el mercat; les explotacions de Menorca estan estancades en nombre i en superfície, exporten el que produeixen i, per altra banda, hem d'importar quasi tot el que mengem; els ratis d'energia invertida i obtinguda en l'agricultura són negatius. Tot açò ens mostra que la RB ha d'establir alguna estratègia de major sobirania alimentària basada en la diversitat, qualitat i proximitat dels aliments.

BLOC 2

TERRITORI I PAISATGE

1. La **superfície artificialitzada** des de l'any 1990 s'ha incrementat en un 41%, amb un creixement major durant la primera dècada. Durant els anys 90 es va créixer més en urbanitzacions costeres, mentre que durant els anys 2000 s'ha crescut proporcionalment més en polígons industrials i de serveis. Al mateix temps, durant aquesta segona dècada, l'interior de l'illa s'ha igualat amb el litoral en termes de ritmes de creixement urbanístic, o fins i tot l'ha superat si tenim en compte l'ampliació dels polígons. El PTI no sembla que sigui l'origen de cap canvi important en l'evolució de les xifres globals de superfícies artificials, agrícoles o naturals de Menorca.
2. Els **espais naturals** sota figures legals de protecció necessiten una gestió activa permanent. El primer motiu d'aquesta afirmació és l'eficiència econòmica, és a dir, els recursos aplicats en relació als resultats obtinguts. Les condicions bàsiques d'aquesta gestió i de la seva eficiència són que hi hagi consistència entre els estudis que s'encarreguen, els diagnòstics i les actuacions, i que s'organitzi la gestió amb una important participació social i major coordinació entre les administracions implicades.
3. La integració de les **obres públiques** en el paisatge hauria de ser un factor indissociable del seu planejament i execució, així com el seu dimensionament sota criteris de limitació econòmica i un moderat ús del territori. No ha estat així durant aquests 20 anys. L'aeroport va ser ampliat a partir d'unes previsions de passatgers manifestament inflades. El port de Ciutadella va ser el resultat d'argumentacions tècniques i econòmiques sense fonament, i el port de Maó és objecte de successives modificacions que en redueixen la làmina d'aigua. I tot açò està fet amb pressupostos milionaris, despeses que no són alienes a les actuals dificultats financeres del sector públic.
4. En **carreteres**, a Menorca, s'han sabut aprofitar les existents sense pràcticament obrir-ne de noves, una bona tradició que ve de molt abans de la declaració de RB. Les necessàries inversions a favor de la seguretat han de ser millores, sabent que en infraestructures millorar no ha de significar necessàriament augment o creixement. Han de ser inversions en consonància amb les perspectives dels límits a l'augment de pressió humana sobre el territori, principi general derivat de la funció de conservació. No hem d'oblidar que les infraestructures acaben determinant els usos del territori.
5. Les **platges** constitueixen la part del patrimoni natural damunt de la qual gravita la principal indústria de l'illa, el turisme. Tanmateix, no gaudeixen d'una gestió suficient per a la seva conservació, malgrat els evidents avenços d'aquests 20 anys, durant els quals s'ha dissenyat un model adequat d'aquesta gestió. La pressió que pateixen les platges, els seus sistemes dunars i les seves parts submergides, és especialment creixent en el cas de les platges naturals amb accés rodat, ja que s'han transformat en emblemes turístics del bon estat de conservació del medi natural de Menorca.
6. El **Camí de Cavalls** ha esdevingut un recurs turístic de primer ordre, especialment en un temps de gran demanda d'activitats de turisme actiu. Al mateix temps, s'ha convertit en la

principal via de penetració dels residents al medi natural, amb un creixent ús recreatiu. Es fa necessari contenir la degradació i erosió del sender i el seu entorn, fets constatats en diversos estudis, per mitjà de planificació, vigilància i manteniment.

7. L'increment d'infraestructures, la major mobilitat i l'increment i diversificació de les activitats turístiques en el medi natural han fet augmentar la "**pressió humana difusa**". Aquest nou concepte ens parla d'un impacte de baixa intensitat però de gran extensió arreu del territori i, especialment, a l'interior de l'illa. Els estudis actuals mostren que Menorca, per la seva insularitat i petita dimensió, és molt vulnerable a aquesta pressió humana difusa en termes de biodiversitat.
8. Al llarg d'aquests 20 anys, s'ha donat una proliferació d'edificacions disperses en sòl rústic fins a crear gran nombre de **nuclis rurals**. Aquest model urbanístic duu associat una sèrie d'impactes en termes de residus, mobilitat i pressió sobre els recursos. Per al seu control és important el paper del Consorci Insular de Disciplina Urbanística en Sòl Rústic i la formació en bones pràctiques a favor de la sostenibilitat i l'autosuficiència en els nuclis ja consolidats.

BLOC 3

CONSERVACIÓ I GESTIÓ DEL PATRIMONI NATURAL

1. Al llarg de les darreres dècades, la manca de maneig de les masses boscoses ha conduït a un increment de la densitat de biomassa amb el consegüent augment de la virulència i de la dificultat de control dels incendis. Així i tot, les estadístiques avalen l'eficàcia dels serveis de prevenció i extinció d'**incendis forestals** actuals. Als últims anys, els nous reptes se situen en les zones d'interfase bosc-urbanització i en el manteniment del mosaic agroforestal.
2. L'estat de conservació dels **torrents** és molt deficient. Per una banda, no es manté la franja de vegetació de la ribera i, per l'altra, els mètodes de neteja no són els adequats per a la seva conservació i l'assoliment del bon estat ecològic, tal com obliga la Directiva Marc de l'Aigua.
3. Els **projectes LIFE** que s'han desenvolupat a Menorca són un bon exemple per aplicar a moltes de les actuacions de la Reserva de Biosfera. Parteixen dels principis de fer emergir coneixements científics i tècnics previs a les actuacions en conservació, i de comunicar i involucrar la societat. Han demostrat que amb pocs recursos es poden fer moltes coses eficaces per als objectius de conservació que s'havien marcat.
4. En el mateix sentit, les diverses xarxes de seguiment d'ocells que treballen a Menorca, basades en el **voluntariat científic**, són un altre bon exemple, demostratiu de la il·lusió que desperta la conservació del medi natural entre amplis sectors de la població, i de les possibilitats de la participació i el compromís amb la RB.

5. Els estudis que s'han centrat en els valors naturals dels **illots** de Menorca demostren la necessitat d'una gestió activa de la conservació, del mateix nivell que figures de protecció del tipus de parc natural. En tot cas, haurien de formar part del nucli de la Reserva de Biosfera, ja sigui incloent-los dins l'actual Parc Natural de l'Albufera des Grau o considerant-los un parc addicional.
6. Abans de la declaració de RB, la gestió del **medi marí** era bàsicament pesquera i no basada en coneixements científics. En aquests 20 anys, hem après molt sobre el medi marí que envolta l'illa i s'ha creat la reserva pesquera del nord de Menorca, que ha donat bons resultats en increment de la biomassa de peixos i en recuperació d'espècies. Però, en conjunt, Menorca no disposa d'una gestió del medi marí diferenciada de la resta de l'arxipèlag. La gestió s'ha fet sense tenir suficientment en compte les dades científiques i els principis de sostenibilitat, o sigui que tot el que hem après no ha servit per millorar la gestió el medi marí.
7. **Patrimoni geològic** (PG) és tot allò de la geologia que té un valor científic, didàctic o paisatgístic. Per tant, una gestió integral del PG ha de donar valor als elements geològics per a aquests fins; uns valors geològics que s'han de lligar al paisatge i a la cultura, i assumir que tenen un potencial per al geoturisme. Cal dissenyar itineraris que interpretin la geologia amb veracitat, però no dirigit a especialistes, sinó per donar eines interpretatives al gran públic. La figura de Geoparc és integrable dins la RB, o qualsevol altra modalitat que també es basi en el fet d'assegurar la protecció efectiva del PG i de la geodiversitat, millorar la comprensió del paisatge geològic, unificar el catàleg de LIGs (Llocs d'Interès Geològic), ampliar l'oferta d'empreses de geoturisme, avaluar la fragilitat i el risc de degradació del PG i preveure'n la seva restauració, si cal.
8. Cal recordar que la **participació social** és necessària i eficaç en tant que factor clau de la gestió de la RB. Les Agendes Locals 21 així ho van demostrar, i és lamentable que moltes d'elles hagin estat limitades des de l'administració, fins a frustrar la il·lusió de la participació que les animava. En tot cas, s'ha de donar prioritat a la visió insular dels problemes. En aquest sentit, la figura del consorci insular temàtic és especialment útil a la Reserva de Biosfera, ja que permet abordar un àmbit d'actuació a través d'una institució adaptable al cas, basada en la cooperació entre les administracions implicades i que pot preveure mecanismes d'assessorament científic i de participació social.
9. Cal insistir en la recerca de noves vies perquè tota la investigació que es duu a terme a l'illa i el coneixement que se'n deriva arribin a la societat. En aquest sentit, les tasques de **difusió i divulgació científica**, així com l'educació i la conscienciació ambiental, segueixen sent assignatures pendents per a bona part dels científics i estudiosos d'aquesta illa.

BLOC 4

CONSERVACIÓ I GESTIÓ DEL PATRIMONI CULTURAL

1. El **patrimoni cultural** no pot ser només un recurs turístic. Ho ha de ser també d'educació, de formació, d'investigació, de participació, de qualitat de vida i d'identitat. La fórmula que cal buscar és que la valoració social més la despesa en conservació doni lloc a un resultat sostenible. Per tant, l'explotació turística sostenible del patrimoni material (arqueològic i etnològic) només serà viable amb la implicació de la societat en la seva gestió. Açò exigeix dialogar, crear consensos i implicar agents econòmics en la inversió i la conservació. Pot ser especialment mobilitzador posar en marxa programes com "adopta un monument".
2. Des de la **perspectiva antropològica**, el veritable patrimoni és la **cultura**. És la resposta a les interpel·lacions del nostre entorn i del nostre passat. La **llengua** és el primer dels patrimonis immaterials que reconeix la UNESCO. Té el caràcter de bé rebut, d'herència transmesa, que ens permet reconèixer-nos en la nostra identitat cultural.
3. La **transmissió** és el fonament del valor del patrimoni cultural. La tradició mai no ha estat una simple repetició del passat, sinó que accepta ser modificada però respectant-ne el sentit. El patrimoni cultural és un dels valors de la RB, reconegut per la declaració i que gaudeix del caràcter de competència insular. Es tracta més de conservar-lo que de preservar-lo, acceptant que el patrimoni té usos canviants i una complexitat d'actors i de factors determinants, així com una articulació constant amb el paisatge i la cultura. En aquest terreny, cal dir que s'han seguit els passos correctes per a la gestió activa del patrimoni cultural arqueològic, cosa que fa que, avui dia, es puguin controlar les seves principals amenaces.
4. El **patrimoni etnològic** és part del patrimoni cultural i es pot utilitzar com a recurs turístic. Seria millor, però, si els autòctons de Menorca el coneguéssim millor, l'estimàssim i el valoréssim. Açò pot evitar que sigui transformat en un entreteniment folklòric, cosa que, en lloc de fer-nos més originals, seria més tost al contrari, perquè açò ja ha passat a massa altres llocs. En aquest sentit, recomanem reactivar el programa de visites escolars al patrimoni etnològic.
5. El **Projecte GIBET** (Grup d'intervenció sobre béns etnològics), per mitjà dels voluntaris de la Societat HistòricoArqueològica Martí i Bella, és un bon exemple d'actuació en el marc del que ha de ser la implicació de la societat en la Reserva de Biosfera. Han intervingut sobre tot tipus de construccions de valor etnològic en mans de l'administració, que, un cop restaurats, es retornen en bon estat a l'administració.
6. El **patrimoni arquitectònic** pateix una penúria d'atenció social. Es basa en catàlegs incomplets i mostra un estat de conservació deficient en general, ja sigui per la manca de recursos d'edificis privats o per la insuficient o nul·la gestió de moltes edificacions militars. Cal un pla estratègic que tinguem en compte els diversos factors econòmics que suporta, i que en determini un model de gestió sota un lideratge institucional. En aquest àmbit, podria ser interessant la creació d'un Institut del Patrimoni Històric de Menorca, amb una composició pública i privada.
7. La singularitat del **patrimoni cultural material i immaterial** és valoritzable turísticament, però hauríem de procurar no caure en el negoci fàcil, que el deteriori i

provoqui la decadència del seu atractiu inherent. Tant el patrimoni etnològic com l'immaterial pateixen una gran feblesa, en alguns casos crítica, a causa de la transformació de la societat que provoca el desús d'alguns elements i la pèrdua de tradicions. El gaudi vivencial dels visitants i dels menorquins és l'única garantia de perpetuar aquest patrimoni cultural immaterial, i açò vol dir actuar en benefici d'allò que es preserva i també en benefici de les persones que ho preserven. La investigació prèvia és fonamental. Amb el coneixement podrem valorar realment el patrimoni que tenim i llavors podrem actuar. Pel que fa al patrimoni immaterial, l'autenticitat que el fa singular i atractiu es perd si no és viscut per la comunitat. La microtoponímia és un dels més fràgils, i necessita recursos urgents per evitar pèrdues irreversibles que ja estan en curs, degudes a la desaparició de les fonts orals.

BLOC 5

ECONOMIA, EDUCACIÓ I BENESTAR SOCIAL

1. Durant aquests 20 anys, la taxa de creixement de Menorca ha suposat només el 75% de la de les illes Balears i la diferència s'ha mantingut estable tot el període. El declivi menorquí s'ha de veure com un agreujament de la tendència depressiva balear, la renda per càpita de la qual ha retrocedit un 25% en relació a la d'Espanya. Aquest fet és motivat perquè la nostra economia s'ha especialitzat en unes activitats –turístiques i industrials– que han arribat a la maduresa. La major reculada de Menorca s'explica perquè aquí ha tingut una major importància el procés de destrucció de teixit industrial. Addicionalment, des del 1993 el pes del sector de la construcció ha augmentat i el boom immobiliari que es va estendre fins al 2008 va ser a Menorca més fort que a les altres illes. Per aquest motiu, la crisi dels anys següents ha tingut un major impacte. El creixement sostingut només es podrà assolir a través de la innovació i l'aportació de nou valor amb productes de qualitat, que permetin augmentar la productivitat. Malauradament, la RB no ha jugat cap paper en el passat, però ho hauria d'intentar en el futur.
2. Una de cada dues persones que ha anat a l'atur en els recents anys de crisi prové de la construcció. Per altra banda, Menorca presenta l'estacionalitat més elevada de les Illes en termes del **mercat de treball**. Ser RB durant 20 anys, per tant, no ha servit per evitar aquests elements d'insostenibilitat del model econòmic i laboral.
3. En **turisme**, Menorca com a destí segueix tenint una actitud passiva, sense haver consensuat un model. La major part de les places hoteleres estan en mans d'empreses de fora de Menorca i el poder dels *tour-operadors* és molt gran, fins al punt que no hi ha gaire capacitat de "vendre", sinó més tost de "ser comprats". Menorca és un producte turístic, sí, però definit per aquells que tenen accés al mercat, no pels agents d'aquí. És només aquell territori que suporta les places, però que no les controla.
4. Fer **empresa** no és un valor social suficientment reconegut i patim una descapitalització de recursos humans, que s'han drenat des de l'educació cap a la construcció i el turisme. Cal articular un trinomi universitat-empresa-administració per afavorir les estratègies

d'especialització intel·ligents: basades en el coneixement, la sostenibilitat i la creativitat. Una opció molt interessant per a la Reserva de Biosfera de Menorca seria la creació i l'impuls d'un veritable centre BIT.

5. El Contracte Agrari de la Reserva de Biosfera (**CARB**) ha estat una de les actuacions estrelles de la RB del final d'aquest període de 20 anys, perquè ha afavorit les bones pràctiques i la diversificació de les activitats agràries, com una forma de contraposició a una agricultura més intensiva i prou subvencionada. Cal reforçar aquesta política del CARB amb més recursos humans i tècnics que garanteixin un major seguiment de les actuacions i dels resultats.
6. La **Custòdia Agrària del GOB** és un bon exemple de com es poden fer coses en el mateix sentit de l'esperit de la RB, però fora del paraigua de l'administració. Es tracta d'incorporar a la producció, i valoritzar-ho a favor de l'explotador de les terres, totes les externalitats positives que té una agricultura responsable.
7. Moltes RB disposen d'un òrgan de coordinació de les iniciatives en el camp de l'**educació**. No només de l'educació ambiental, sinó de l'educació amb majúscules, la que ha de formar persones amb valors sòlids, raonats i fonamentats. Una educació lliure que ajuda a comprendre la diversitat, i que ajuda a conviure-hi, implicant-hi tota la societat. El programa MAB proposa aquest òrgan de forma explícita, perquè les RB són sobretot llocs d'aprenentatge per al desenvolupament sostenible.
8. Quan analitzam els **20 anys de la RB**, pot semblar molt de temps. Però, si adoptam una perspectiva històrica, el temps és més relatiu. Un exemple ha estat la creació de l'OBSAM, que ha garantit una continuïtat del pensament sobre la RB més enllà dels cicles polítics. També molts altres han contribuït a un procés important d'adquisició de nous coneixements. Açò ens ha de permetre projectar una mirada global i sense mancances, superant aquesta fragmentació de l'actual RB que les Jornades han detectat.
9. Durant aquest període dels seus primers 20 anys, la Reserva de Biosfera ha estat portada endavant només per una part de la societat, principalment l'administració insular i sectors científics i conservacionistes. Però no ha calat prou i no hi ha hagut un lideratge polític prou clar. L'administració ha perdut una oportunitat, que esperam que recuperi prest, de donar exemple, d'estimular la **implicació social** i d'organitzar i animar els òrgans de participació de la RB.
10. Una valoració d'aquests 20 anys ha de tenir en compte que els 80 foren anys de gran conflictivitat ambiental. La RB va aportar la il·lusió de crear consens i que l'administració s'ocuparia de liderar-lo. Però actualment ens enfrontam a un nou context: l'administració es retira de moltes de les coses que feia abans. S'està reorganitzant el **món associatiu** i la **participació de la ciutadania**, amb la incorporació de noves generacions que comencen a mostrar quin pot ser el lloc de la societat civil en el futur immediat.

UN DECÀLEG

PER A LA RESERVA DE BIOSFERA DE MENORCA

EN ELS SEUS 20 ANYS

Tota la humanitat compartim un sol país, la biosfera, i el seu destí és el de tots. No podem oblidar que ens enfrontam a la certesa del canvi climàtic i a la incertesa dels seus efectes. El cost de l'energia, la disponibilitat d'aigua i la viabilitat dels ecosistemes bàsics no són problemes només de Menorca sinó que ens agermanen amb la resta de les poblacions humanes del planeta. Una RB com la de Menorca ha de ser responsable localment, però amb el pensament posat en la dimensió global d'aquests problemes. Les petites accions exemplars són una de les grans esperances de la humanitat per trobar la forma d'evitar el col·lapse global. Amb la mirada posada en aquesta exemplaritat feim les següents propostes.

Molts dels experts de les Jornades han coincidit en una afirmació sorprenent: en general, i després de 20 anys, Menorca no disposa d'una gestió de la sostenibilitat diferenciada de la resta de l'arxipèlag. Els avenços en investigació i coneixement no s'han traduït en una gestió eficient vers la sostenibilitat. El fet de ser Reserva de Biosfera no ha servit, fins ara i amb algunes excepcions, per posar en marxa mesures o instruments d'actuació específiques. Encara més: els principals indicadors mostren que no s'ha aconseguit superar la contraposició existent entre desenvolupament econòmic i conservació dels recursos naturals, i que s'ha avançat molt poc en el model invers, aquell en el qual benestar i qualitat de vida no s'haurien d'acompanyar necessàriament de major pressió sobre els ecosistemes, els recursos i el patrimoni cultural. També fruit d'aquesta reflexió feim les següents propostes.

- Dotació de la RB de Menorca amb un **equip tècnic propi**, que doni solidesa i continuïtat a la gestió per damunt de les oscil·lacions polítiques. Instauració de la **participació social** en el marc de la RB com a mètode permanent de treball, de deliberació i de decisió. Activació del Consell Social de la RB.
- Creació d'un **Fòrum de Tècnics de la RB**, o estructura equivalent, que permeti establir mecanismes per comunicar i compartir inquietuds i coneixements entre els tècnics de les diverses administracions públiques que s'ocupen de l'ambient, del territori, dels recursos naturals i del patrimoni cultural. Reactivació del Consell Científic de la RB.
- Elaboració d'un **pla estratègic de conservació d'abast insular**, basat en estudis científics, que sigui assumit per totes les administracions competents. La planificació s'ha de fer a mitjà i llarg termini i ha de preveure objectius avaluables.
- Elaboració participativa d'un **Pla educatiu**, a mitjà i llarg termini, al voltant del concepte de Reserva de Biosfera. Citam com a model de referència els "projectes educatius de ciutat", que es podrien aplicar i coordinar sota la forma d'un "projecte educatiu d'illa". Açò permetria unir els esforços de l'educació oficial amb el treball de molts organismes públics i entitats del tercer sector.

- Consolidació d'una **visió d'illa en la gestió de la sostenibilitat**, amb el foment de la figura dels consorcis insulars per tractar les temàtiques específiques, involucrant totes les administracions implicades i establint mecanismes de control, transparència i participació social.
- Actuar no només en benefici d'allò que es conserva, sinó sobretot en benefici de les persones que ho conserven, com a principi general que permeti a la RB ser el factor principal per frenar la pèrdua de l'**autenticitat**, de les senyes d'identitat i de la idiosincràsia de Menorca. A llarg termini açò només serà possible si es basa en el gaudi vivencial real de les persones, residents i turistes, com a garantia del suport a les estratègies de conservació.
- Desenvolupament sostenible és també **desenvolupament saludable**. La salut pública ha de ser incorporada a la Reserva de Biosfera com un criteri transversal que pot ajudar a donar sentit a moltes de les actuacions, especialment les dedicades a les bones pràctiques agràries, a la mobilitat sostenible i al gaudi dels paratges naturals.
- La **transició energètica** cap a fonts renovables és possible a Menorca, amb les tecnologies actuals, si s'orienta cap a l'aprofitament de la biomassa, el potencial termosolar i la generació elèctrica fotovoltaica i eòlica principalment, complementades amb la generació d'algun vector energètic, com l'hidrogen, que permeti solucionar les diferències temporals entre producció i demanda i les necessitats d'estabilització de la xarxa.
- Cal gestionar la freqüentació i la capacitat de càrrega de les **platges naturals** de Menorca, en consonància amb la seva importància emblemàtica, i apostar fortament per la informació i la implicació dels usuaris. Aquesta gestió s'ha d'estendre també a la resta de litoral i a l'interior de l'illa i determinar els impactes concrets de cada lloc, així com les mesures de limitació d'aquesta freqüentació en els indrets més vulnerables.
- La RB ha de tenir la vocació d'oferir noves oportunitats de **creació de llocs de treball**, a partir del que s'anomena **ocupació "verda"**. Les energies renovables, la bioconstrucció, l'ecoturisme, les bones pràctiques i el producte local de qualitat, o la mobilitat sostenible són peces fonamentals d'aquest mosaic d'ocupacions potencials. Sempre sense perdre de vista el seu possible impacte sobre un territori vulnerable com és Menorca.